

Inte bara patienter ... även latinet kan behandlas fel

Följande rader kommer att avslöja några nyligen begångna fel i vården. Efter-som normala patienter inte har skadats, har inget av misstagen anmälts till HSAN, Hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd. Möjligen kan några latinkunniga och onormalt överkänsliga personer ha fått vissa obehag. Det handlar om språklig överkänslighet. Ingen instans delar idag ut språkliga varningar, och Läkarsällskapets språkkommitté har ännu inte upphöjts till ansvarsnämnd. Vården har viktigare prioriteringar.

God ambition. Mitt bestämda intryck är att man överallt, i tidskrifter, läroböcker och journaler, har ambitionen att skriva ett korrekt latin i den mån det fortfarande förekommer. Att mitt felfinneri under ett par decenniers umgänge med medicinsk terminologi kan redovisas i en eller två artiklar är ett gott betyg.

Ingen vettig människa, vare sig medicinman eller språkman, pläderar idag för att återinföra det 1907 avskaffade latinkravet för läkarstudenter. Frågan är om det någonsin varit befogat efter det att latinet för ca 200 år sedan slutat att fungera som vetenskapens kommunikationsmedel. En annan sak är att latinintresset just nu upplever en hausse, det visar tillströmningen till kurser, skolor och universitet. Latin är intressant för alla, också för medicinare. Men som obligatorium har det nog svårt att få rum i läkarnas allt större kurspensum.

De fel som nämns nedan har jag sett mer än en enstaka gång. De är hämtade från journaler och medicinska tidskrifter, ofta påpekade av läkarsekreterare.

Ileum inte samma som ilium. Först några missar som kan tolkas som stavfel.

Bara en vokal skiljer *ileum*, 'nedre tunn-tarm', från *ilium*, 'tarmben'. Det vanliga felet är att *ilium* används om tarmen. I en journal skrevs till exempel *iliocekalklaffen*. Lindsogs »Medicinsk terminologi« förklarar *iloskopi* med »endoskopisk undersökning av ileums inre«. Här har alltså en felstavning korrigerats inom samma artikel.

Femoro-, inte femuro-. Lårbenets latinska namn är som bekant *femur*, genitiv *femoris*. I sammansättningar och avledningar används alltid ordets stam, som återfinns i genitivformen. Korrekt form är alltså *femoropatellarleden*. Här förekommer ofta det oriktiga *femuro-*.

Fetus, inte foetus. Latinets ord för foster är *fetus*. Kanske ser *foetus* finare ut med sin diftong, men *o*:et har inget där att göra. Det latinska morfemet *fe* betyder 'fruktbar', 'fruktsam', och ingår i andra ord med anknytning till fruktsamhet såsom *femina*, 'kvinna' (en aspekt som dagens femininister inte så ofta påminner om), *fecundus*, 'fruktsam', *felix*, 'lycklig', och *feles*, 'katt' (vars fruktsamhet nog inte alltid upplevs som lycklig för oss).

Fel som blivit rätt. Det händer ibland att en etymologiskt felaktig form etableras. Vi kan då inte längre hålla fast vid ursprunget. *Artus* betyder 'trång' på latin. Större latinska lexikon dömer ut *arctus*, vilket visar att denna oriktiga stavning förekom redan i antik tid. Enligt min latinska etymologiska ordbok betyder morfemet *art* 'binda ihop' och är troligen detsamma som finns i substantivet *artus*, *articulus*, 'led'. På morfemet *ar(c)t-* har *coar(c)tatio*, 'förträngning', bildats. Nu tycks varianten med *c* helt ha

slagit igenom internationellt, och jag tror tiden är kommen att betrakta den som den vedertagna medicinska termen. Inga ordböcker bör längre ge båda möjligheterna. Numera skriver vi alltså *coarctatio aortae* eller *aortakoarktation*.

Till avdelningen »vedertagna fel« kan även betoningar hänföras. I det gamla latinet hade mittstavelsen i *tinnitus* ett långt, betonat *i*. Idag betonar alla på första stavelsen.

Mer problematiskt är *retina*, belagt först på 1200-talet. Enligt klassisk latinsk grammatik är suffixet *-in* alltid långt och därför betonat. Men enligt ett stort italienskt etymologiskt lexikon (Fratelli Melita) låg betoningen redan från början på *re-* genom att man felaktigt associerat ordet till ett verb, *retinere*, 'hålla ihop', i stället för till *rete*, 'nät'. Oavsett historien är jag är övertygad om att vi idag bör satsa på *réтина*, särskilt som denna betoning är engelskans.

Numerusfel. Latinet hade, liksom andra indoeuropeiska språk, tre genus, maskulinum, femininum och neutrum. Den största maskulina gruppen slutar på *-us*. Dessa substantiv får ändelsen *-i* både i genitiv singularis och i nominativ pluralis. Av *pylorus*, 'nedre magmun', ser vi genitiven i *Helicobacter pylori*, och av *ventriculus*, 'magsäck', i *ulcus ventriculi*. Välbekanta pluralformer är *naevi*, 'födelsemärken', *stimuli*, 'retningar', *morbilli*, 'mässling' (pluralen syftar på de många utslagen).

En mindre grupp bland *-us*-orden (den 4:e deklinationen) behåller *-us* i både genitiv och pluralis. Hit hör *manus*, vars genitivform förekommer i *digitus manus*, 'fingrar'.

En annan vanlig term av denna typ är

streamer

plexus, 'flätverk'. Istället för oförändrad pluralis har ibland den felaktiga formen *plexa* dykt upp. Senast jag såg den var i denna tidning nr 13/2006, sidan 1038, där vi läser: «något prominenta venösa *plexa*». Ändelsen *-a* ger pluralis till alla neutrala ord i latinet, av vilka de vanligaste slutar på *-um*. Pluralen *plexa* förutsätter alltså en singular *plexum* som inte finns.

Till 4:e deklinationen hör också *arcus*, 'båge'. I vintras kom ett mejl från en läkarsekreterare: »När våra läkare talar om revbensbågarna dikterar de ofta *arci*. Är detta korrekt pluralis?» Svaret blev givetvis att pluralformen är oförändrad, *arcus*. Det är lätt att förstå att läkare och andra känner behov av att tydliggöra pluralen genom en ändelse. Men ändamålet bör inte få helga medel som felaktiga latinska böjningar. Duger inte (revbens)bågar finns alltid möjligheten att försvenska termerna. Precis som vi säger en *cirkus*, flera *cirkusar* skulle det gå bra med en *plexus*, flera *plexusar*, en *arkus*, flera *arkusar*. För de flesta låter nog dessa former ännu underliga på gränsen till oseriösa, även om de är språkligt oantastliga.

En vanlig a-plural i medicinsk text gäller läkemedel, typ *ett narkotikum* – flera *narkotika*, *ett sedativum* – flera *sedativa*. Pluraländelse på ett enskilt preparat, typ *ett narkotika*, var ett fullt fel, som numera är så gott som försvunnet. Däremot är det språkligt helt korrekt att använda pluralen som ämnesnamn. I en mening som »tullen värderade den beslagtagna *narkotikan* och *sprit*en till 10 miljoner», betecknar *narkotikan*, precis som *sprit*en, ett icke räknebart ämne och behandlas då givetvis som singularis.

En annan typ av neutrala preparat har singularform på *-ns* och plural på *-ntia*, till exempel *antioxidans* – *antioxidantia*, *laxans* – *laxantia*, *stimulans* – *stimulantia*. Här kan det förefalla logiskt att som vanligt ta fram singularen genom att byta ut *-a* mot *-um*. En felaktig singularis som *stimulantium* har slunkit igenom några gånger, både i medicinska texter och andra, nu senast i Svenska språknämndens handbok »Språkriktighetsboken» (2005, sidan 158).

Suffixfel. Bland suffixen finns några »falska vänner», lätta att förväxla. *Virus* slutar på det latinska *-osus* med betydelsen 'som innehåller', 'som avser'. Det försvenskas enligt reglerna till *-ös* som i *virös*. I *virosis* däremot finns det grekiska sjukdomssuffixet *-osis*, obeläskat med det förra. Försvenskningen är som bekant *viros*, 'virusjukdom'. I våras rapporterade en läkarsekreterare att hennes läkare dikterade *ateromatosa* förändringar, och hon ville nu ha stöd

för *ateromatösa*, vilket var lätt att ge.

Försvenskningssfel. Latinsk grammatik bestämmer fortfarande försvenskningen av många vanliga verb. Varje latinskt verb har två stammar, presensstam och supinstam. Infinitiver bildas på presensstammen, avledda substantiv på supinstammen. I infinitiven *excidere*, 'avskära', finns presensstammen *cid-*, medan substantivet *excisio* är baserat på supinstammen *cis-*. De försvenskade formerna *excidera* och *excision* bevarar som vanligt det latinska stambytet. Engelska verb däremot bildar oftast sina verb på supinstammen, i detta fall *excise*. Det skulle skapa förvirring att nu börja anglifiera de svenska verben. En form som *excisera* är kort sagt osvensk och felaktig. Andra exempel på stamväxlingen är *abrasion* – *abradera*, *eruption* – *erumpera*, *kollaps* – *kollabera*, *kontraktion* – *kontrahera*, *prediktion* – *predicera* (inte *prediktera*!). Några gånger har jag sett journaler med »kontrakterade muskler», en onödig anglicism som inte manar till efterföljd.

Som ett olycksfall måste man betrakta *abladera*, trots ett tiotal belägg i Google. Klassisk förebild saknas, någon verbstam *lad-* existerar inte i latinet. Verbet finns inte heller i någon ordbok, vare sig svensk eller engelsk. Det är tydligen avsett att fungera som verb till *ablatio(n)*. En språkligt godtagbar form vore *ablater*, precis som *relatio(n)* motsvaras av *relatera*.

Hans Nyman

tidigare språkrådgivare vid Svenska
Läkarsällskapet

Vinnare i tidigare boklotteri

Följande personer har vunnit Iréne Sjögrens bok »Mannen som förlängde livet. Nils Rosén von Rosenstein» från Carlsson Bokförlag, som lottades ut i nr 46/06:

Göran Hansson, Särö

Lena Eriksson, Östhammar

Staffan Westberg, Munkedal

Eva Drott, Norrköping

Ingemar Engström, Örebro

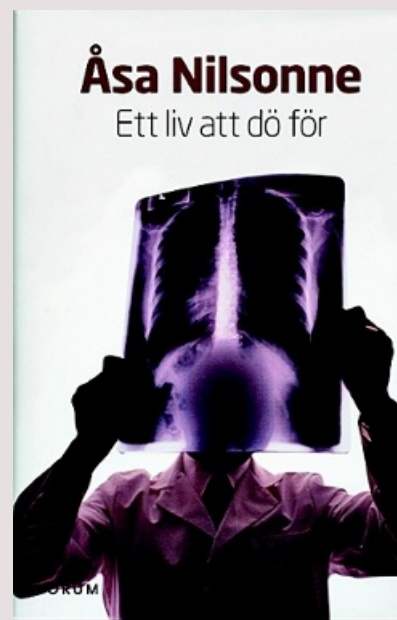
Vi gratulerar vinnarna och tackar alla er som deltagit i vårt boklotteri genom att sända in vykort.

Ni som inte vann den här gången, ge inte upp! Det kommer fler chanser med nya spännande böcker.

Vinn en bok!

– delta i vårt boklotteri

Läkartidningens prenumeranter inbjuds att delta i vårt boklotteri. Denna gång lottar vi ut fyra exemplar av Åsa Nilssonnes bok »Ett liv att dö för» från Bokförlaget Forum.

Allt du behöver göra är att sända oss ett vykort med ditt namn, din adress, postnummer, postort och prenumerationsnummer före den 22 december.

Namnen på de fem vinnarna publiceras i Läkartidningen och på www.lakartidningen.se

»Vad vet en mor om sin tonårsson? Vad vet en tonårig pojke om sin mor? Mellan Mariam och Theo har tystnaden och lögnerna vuxit sig livsfarligt stora. När Theos skolkamrat Juri hittas knivmördad rubbas den sköra balansen. Det som startar som ett rutinärende för mordutredare Monika Pedersen blir både farligare och mer oförutsebart än någon hade trott. Hon reser till Etiopien för att leta efter ett försvunnet vittne, och upptäcker där att hennes fall är länkat till ännu ett olöst mord på en populär TV-personlighet i Addis Abeba. Monika Pedersen har aldrig ställts inför en svårare utmaning.»

Bokens baksidestext